

ГРЦИЈА – ПАТОТ ДО НЕЗАВИСНОСТА***Крајка содржина***

Грција прва на Балканот добила независност од Османлиската држава. На тој начин стана првата христијанска држава во регионот после османлиското освојување на Балканот. Грците и по постојателноста на нивните земји под османлиска власт, во одредени региони, задржале висок степен локална самоуправа. Такви биле примерите на Пелопонез и Егејските острови. Истото иако не помало значење, во однос на зачувувањето, но и ширењето на грчката свест имала и Цариградската патријаршија, која со тек на времето ќе стане повеќе грчка отколку православно христијанска држава. Грците биле можеби единствениот народ на Балканот, чии водечки преродбеници биле под силно влијание на Француската револуција. Основоположникот на модерниот грчки национализам Ригас Велестинлис бил калечен пример за влијанието на Револуцијата врз грчката преродбена мисла. Сепак, најважен настан во правец на ослободувањето на Грција бил формирањето на Филки Еперијата во Одеса во 1814 година Оваа организација мошне брзо развила релативно силна мрежа на заговорнички комитети. Сето тоа ќе доведе до крвта во востание во 1821 година. Грците, заради минатото, ќе привлечат внимание кај либералните европски кругови, кои преку Филеленското движење, ќе дадат поддршка на грчката борба за независност. Сепак, независноста ќе следи по вмешувањето на Русија, Англија и Франција во грчко-османлискиот конфликт.

Клучни зборови: ГРЦИЈА, ВОСТАНИЕ, КАПОДИСТРИЈА, ГОЛЕМИ СИЛИ.

Структурата и конфигурацијата на грчката земја, одличната географска положба на истата и нејзиниот островски карактер придонеле Грците да станат добри трговци и морнари кои ќе бидат едни од најбараните трговци посредници во Европа¹. Во текот на XVI век биле

¹ S. M. Sophocles, A history of Greece, Thessaloniki 1961, p. 183; Лалков Милчо, Балканското национално ослободително движење през XIX век, Софија 1982, с. 54.

создадени многу грчки колонии низ Европа, а овој процес особено се засилува во XVIII век кога доаѓа до голем развој на грчкото општество и ориентирање на натрупаниот капитал кон производство². Главната активност на грчките трговци била насочена кон денешна Австрија, Унгарија, Италија, Германија, Русија, Франција каде што постоеле големи и моќни колонии на грчките трговци³. Овие грчки заедници, имајќи големи финансиски средства, ги подржувале и финансирале грчките цркви, училишта, печатници со што давале придонес за ширењето и јакнењето на Филелинизмот, кој ќе се појави во Европа. Од 1711 година фанариотите служеле како владетели во Влашка и Молдавија со титулата – хосподар⁴. Фанариотите тука успеале да воспостават врски со руските владеечки кругови. Тоа влијаело фанариотите да почнат да размислуваат за застанување на чело на православна империја на Балканот која би го завзела местото на Османлиската, без да бидат внесени измени во поглед на положбата на поробените балкански народи⁵.

Фанариотите најверојатно биле запознати со проектот на руската царица, Катерина II и австрискиот цар, Јосиф II со кој се предлагало создавање на грчка држава на чело со внукот на Катерина II, Константин Павлович⁶. Според овој проект за поделба на османлиските територии на Балканот, дел од Србија, Босна и Далмација би и припаднале на Австрија, а Египет би бил понуден Франција⁷. Исто така било предвидено формирање на држава Дакија, но под руска зависност. Остатокот би бил грчка држава која не би можела да стапи во унија со Русија⁸. Тоа и не било потребно имајќи предвид кој би бил на чело на проектираната грчка држава. Интересно е да се напомене дека царицата Катерина, подготвувајќи го својот внук за замислениот трон, најмила Грци кои го учеле младиот Константин да го говори грчкиот јазик⁹.

² Pantelis G. Vyssoulis, *Macedonian Hellenism*, Toronto 1983, p.18; Надя Данова, *Националниот въпрос в гръцките политически програми*, София 1982, с. 26.

³ P. Vyssoulis, *Macedonian...*, p. 18.

⁴ L. S. Stavrianos, *The balkans 1815-1914*, Bershire 1963, p. 23

⁵ Николай Тодоров, *Филики Етерия и Българите*, София 1965, с. 27.

⁶ Vladimir Dedijer, *Interesne sfere*, Beograd 1980, s. 63.

⁷ И. С. Достян *Россия и балканский вопрос*, Москва, 1972, с. 37.

⁸ Исто.

⁹ Robert Lee Wolf, *The Balkans in our times*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1956, p. 71.

Иако фанариотите сакале да бидат водачи на грчкото ослободително движење, тие во таа своја намера не успеале. Наместо нив како раководители на движењето застанале либералните слоеви на грчката трговска буржоазија која во тој период значително го засилува своето влијание. На засилувањето на нејзиното влијание особено и конвенирало потпишувањето на Кучук-Кајнарџискиот договор помеѓу Русија и Османлиската држава¹⁰. Со овој договор грчките бродови добиле право да пловат под руско знаме со што се здобиле со голема заштита и предност во однос на другите конкуренти. Таа позиција на грчките морнари и трговци значително влијаела врз развојот на целото грчко општество. Во тоа време грчката трговска елита започнала засилено да се одвојува од лидерството на Патријаршијата¹¹.

Мошне поволно за подготовка на тоа што ќе се случи во 1821 година бил и статусот на некои од областите во Османлиската империја каде живееле Грци. Примерите на Палопонез¹² и Егејските острови се доволни. Карактеристично за двата региона бил високиот степен на самоуправа. Треба да се напомене фактот што во погореспоменатите области, Грците имале значително учество во управувањето. Овој тип на управување бил задржан се до 1821 година. Кога се говори за високото ниво на самоуправа на Егејските острови треба да се има предвид потребата на Османлиската држава за искусни и вешти морнари, а тие можеле да бидат најмногу Грците. Најголем дел од екипажите на османлиските воени и трговски бродови ги сочинувале Грците. Тие во текот на борбата за независноста во добар дел ќе застаната на страна на востаниците, но „во текот на целата војна за грчката независност (1821-1830) драгоман на царската флота бил Грк кој управувал со операциите против бунтовниците“¹³. Исто така, кога станува збор за Грците, не треба да се заборава и постоењето на Армадолите, како официјално признати вооружени формации од страна на Портата, за осигурување на редот и мирот во одредени региони¹⁴. Неразделно поврзани со нив се и Клефтите. Иако последниве повеќе

¹⁰ Г. Зоидис, Ригас Велестинлис, Софија 1973, с. 20; Н. Тодоров, Филики етерија..., с. 15.

¹¹ Basil G. Gounaris, Social cleavages and national „aweking“ in Ottoman Macedonia, East. European Quaterly, XXIX, N. 4, Boudier 1996, p. 409.

¹² Стојчо Грњчаров, Балканският свят, Софија, 2001, с. 117-118; Richard Clogg, The movement for greek independence 1770-1821, London 1976, p. 13-14.

¹³ Miša Gleni, Balkan 1804-1999, prvi deo, Beograd, 2001, s. 38.

¹⁴ С. Грњчаров, Балканският..., с.121.

биле разбојници, опеани од народот заради нападите врз Османлиите, сепак неретко некои од нив станувале Арматоли, а било можно и спротивното. И едните и другите масовно ќе учествуваат во востание-то од 1821 година.

Грчката национална идеологија која почнала да се формира била под големо влијание на Француската револуција. За тоа влијание во Грција постоеле услови, бидејќи француската култура била раширена меѓу грчката интелигенција¹⁵. Така, еден од водачите на востанието од 1821 година, Колокотронис во неговите мемоари напишал: „Според мојот суд, Француската револуција и дејствувањето на Наполеон му ги отворија очите на светот. Нациите пред тоа не знаеја ништо, а народот мислеше дека кралевите се богови на земјата и дека што и да сторат тие, мора да се рече дека било добро сторено.“¹⁶ Исто така, без никаков сомнеж, и краткотрајното француско владеење со Јонските острови оставило впечаток и влијание кај некои грчки кругови. Во деловите на Османлиската држава каде имало Грци биле формирани некои помали групи кои ги проповедале револуционерните идеи. Таква била Јакобинската Етерија во Цариград, формирана во 1794 година¹⁷. Слични здруженија биле формирани и на Јонските острови по пристигнувањето на Французите. Меѓутоа, некои грчки интелектуалци, како на пример Адамантиос Кораис, и покрај своето дивење кон Револуцијата и сето тоа што произлегло од неа искажувале одредени стравувања, посебно од фанатизмот и поделбите во редовите на револуционерите¹⁸.

Идеите на Француската револуција нашле потполн одраз во програмата на Ригас Велестинлис¹⁹. Ригас се стремел кон изградба на балканска федеративна држава заснована врз принципот на „Слобода, еднаквост и братство“, а во својот „Боев марш“ ги повикува

¹⁵ Иван Доровски, Студии за балканскиот литературен процес во XIX и XX век, Скопје, 1992, с. 6-7.

¹⁶ Марк Мазовер, Балканот. Кратака историја, Скопје, 2003, с. 112.

¹⁷ Πασχαλη Μ. Κιτρομηλίδη, Η Γαλλική επανάσταση και η Νοτιοανατολική Ευροπη, Αθηνα, 2000, σ. 68 .

¹⁸ исто, с. 107.

¹⁹ Според П. Висулис, Ригас (чие вистионско име било Андониос Киријазис) потекнувал од Македонија, поточно од селото Периволи, Кожанско. Неговото родно село Велестино претставувало зимска резиденција на неговите родители. P. Vyssoulis, Macedonian..., p.20.

поробените народи во Османлиската империја да ги здружат своите сили за рушење на истата. Сепак и покрај своите либерални идеи и погледи, Ригас не отстапил од грчките национални идеи за создавање на грчка држава во чии граници би влегле и негрчки земји. Тој изработил карта на Грција, која всушност била карта на Балканскиот полуостров²⁰. Ригас во неговиот „Нов политички устав на жителите на Румелија, Мала Азија, Архипелагот, Молдавија и Влашка“ од 1797 година во членот 1 напишал дека републиката е грчка и во неа има различни народи и религии²¹. Во членот 2 од истиот устав се вели дека сите оние кои живеат во таа држава се дел од грчкиот народ. Заради ваквите ставови Ригас се смета за еден од основоположниците на грчката национална програма и национализам²².

Грчките интелектуалци и покрај се поголемо нивно вpletкување во политичките активности не забораваа на унапредувањето на образованието како важен дел во подготовката на народот за идните активности. Еден од патроните на развојот на учењето кој дал голем придонес за развојот на грчката национална мисла бил и, веќе споменатиот, Адамантиос Кораис²³. Тој, како и многу други, за време на својот претстој во Париз потпаднал под влијание на Француската револуција. Во своето настојување за ширење на националните чувства помеѓу Грците тој се сретнал со недостатокот на јазичната хомогеност меѓу Грците. Тогаш постоеле четири категории на грчки јазик: класичен, византиски, кој се користел во црквата, катаревуса, кој се користел од страна на интелегенцијата и димотика, јазикот на обичниот човек. Кораис ќе се заложил за користење на катаревусата, која не

²⁰ Н. Тодоров, Филики етрерия., с. 30.

²¹ Richard Clogg, The movement for greek., p. 157-158.

²² Постојат и мислења дека Ригас повеќе се залагал за соработка помеѓу Грците и негрчките народи и го отфрлаат мислењето за негова заложба за грчка доминација врз останатите народи. Зоидис смета дека залагањето на Ригас за грчкиот јазик како службен во државата се должело на фактот дека грчкиот јазик и турскиот биле најраспространети на Балканот. (Г. Зоидис, Ригас Велестинлис, с. 53-54); Вудхаус вели дека Ригас дозволил да се испечатат 1200 портрети на Александар Македонски свесен од пропагандниот ефект на портретот на македонскиот освојувач. Според авторот Ригас ги имал истите аспирации како и Александар за спојување на народите во слободно општество. (С. М. Woodhouse, The macedonian contribution to the struggle of Rigas, Balkan Studies, V. 30/1, Thessaloniki 1989, p. 35-41). Спиридонакис смета дека концептот на Ригас за Грција бил во согласност со византиската екуменска традиција и тој не исцртал никакви линии за разграничување помеѓу Грците и негрчките народи на Балканот, бидејќи тие биле браќа (B. G. Spiridonakis, Essays on the historical geography of the greek world in the Balkans during the Turkokratia, Thessaloniki 1977, p. 90-91).

²³ S. M. Sophosles, A History of Greece, p. 233-241.

била користена од страна на пониските и побројните слоеви на грчкото општество. Сепак, неговите книги биле читани со голем интерес и ентузијазам и дале голем придонес за развојот на грчката национална свест. Тој, во насока на запознавање на Грците со нивното минато, издал 26 тома на книги под наслов „Грчка библиотека“, кои содржеле дела на познати антички автори²⁴. Кораис ова свое дело немал да може да го отпечати доколку не бил финансиски потпомогнат од страна на богатите грчки трговци од Русија, браќата Зосимас²⁵. Покрај ова волуминозно дело, Кораис на грчки јазик го превел и Русо²⁶. Меѓутоа, иако просветителските идеи од Европа најмногу ги опфатиле Грците, поголемиот дел од нив ќе останат на страна од обидите на Кораис и на другите грчки преродбеници за просветување на народот. Уште повеќе се до почетокот на грчкото востание во 1821 година и името Елен, како што Грците самите себеси се нарекуваат, не било во општа употреба во рамките на големата грчка заедница во Османлиската империја²⁷. Термините Ромеј и Грк биле повеќе употребувани во однос на името Елен. Во контекст на гореспоменатото мора да се има на ум дека грчките селани, кои биле неписмени како и словенските селани, го сочинувале најголемиот дел од грчката заедница во Царството²⁸.

Незаобиколен религиозен фактор на Балканот била Цариградската патријаршија. Првично таа не била грчка институција, но со текот на времето Патријаршијата станала главен носител на обидите за елинизација на православните негрчки народи во регионот. Укинувањето на Пеќката патријаршија во 1766 година и една година подоцна на Охридската архиепископија се поврзани со делувањето на Цариградската патријаршија²⁹. Од почетокот на XIX век ќе започне

²⁴ С. Грњанаров, Балканският., с. 114.

²⁵ Theophilus C. Prousis, *The Greeks of Russia and the greek aweking 1774, 1821, Balkan Studies*, 28/2, Thessaloniki, 1987, p. 272.

²⁶ Π. Κιτρομηλιδη, *Η Γαλλικη..*, σ. 147

²⁷ John Th. Kakridis, *The ancient Greeks and the Greeks of the War of Independence, Balkan studies*, 4/2, Thessaloniki, 1963, p. 251

²⁸ M. Gleni, *Balkan*, s. 38.

²⁹ Фридман забележува дека укинувањето на двете црковни институции било „дел од општиот притисок да се елинизира негрчкото христијанско население од јужниот и централниот дел од Балканот, а особено Словените, кои претставувале мнозинство.“ (цитирано според Петар Хр. Илиевски – Конвергентни и дивергентни тенденции во развојот на Балканскиот јазичен сојуз и перпективите на Европската мултијазична заедница; Балканот во новиот милениум, Скопје 2002, с. 194.

една систематска работа чија цел ќе биде всадување на грчката национална свест на негрчките христијански народи (Македонци, Власи, православни Албанци и Бугари). На чело на оваа активност застанала Цариградската патријаршија³⁰. Во таа насока цариградскиот Патријарх Григориос V во 1806 и 1819 издал циркулари до сите владци во кои се барало да се распространи грчкиот јазик и образование меѓу христијаните. Цариградската патријаршија немала добри односи со добар дел од грчката интелигенција, посебно со оние кои биле под силно влијание на Просветителството и Француската револуција. Кон Цариградската патријаршија се придружиле и останатите грчки православни цркви од Блискиот Исток и Африка. Некои црквени великодостојници дури издавале и списи во кои жестоко ја обвинувале интелигенцијата. Така Ерусалимскиот патријарх Антимос во 1798 година го издал памфлетот „Татковско учење“ во кој ја критикува активноста на новите сили во грчкото општество. Меѓу другото, Антимос, во овој памфлет, навел дека Господ од ништо ја издигнал Османлиската империја наместо на Византија во моментите кога последнава започнала да ги напушта основите на Православието³¹. Според Антимос, Господ ги штител православните преку Султановата власт од тоа што доаѓало од Запад и на тој начин го заштитувал Православието од девијациите. Со други зборови идеите кои дел од грчките интелектуалци ги ширеле биле во спротивност со желбите на Господ. Последниве, исто така, не и останувале должни на црквата. Тие во своите дела ја обвинувале православната црква за корупција, негрижа за интересите на верниците и нивно економско искористување³².

На почетокот на XIX век започнала поголема активност на Грците во насока на формирање на здруженија кои имале и културна и политичка димензија. Така во Париз во 1809 година во Париз бил формиран „Хотел на пријателите на грчкиот јазик“, а во 1810 година во Букурешт било формирано Грчко-дакиското литературно друштво³³. Исто така биле издадени и весници во кои биле изнесувани мислења на грчките интелектуалци. Во Виена во 1811 година започнал

³⁰ Крсте Битоски, Грчката просвета во Македонија во османскиот период до 70тите години од XIX век, Школството, просветата и културата во Македонија во времето на преродбата, Скопје 1979, с.258-259.

³¹ Richard Clogg, The movement for greek..., p. 59.

³² Исто, p. 65-66.

да излегува „Ермиос о логос“, а во истиот град во 1814 година бил издаден и дневен весник на грчки јазик – „Грчки телеграф“³⁴.

Важен настан во развојот на грчкото национално и просветително движење е основањето на Филомузос Етеријата во септември 1813 година во Атина³⁵. Главна задача на ова здружение била патриотското воспитување на младите со посредство на образованието, издавање на книги, собирање на старини. На веста за формирањето на Филомузос Етеријата веднаш реагирала грчката емиграција во Виена со испраќање на финансиска поддршка за истата³⁶. Филомузос Етеријата добила финансиски средства и од руски извори, блиски до царскиот двор, министерот за јавно просветување, Александар Голицин³⁷. Нешто подоцна и рускиот министер за надворешни работи, Јоанис Каподистријас, имал најзначајна улога во активностите на Филомузос Етеријата во Русија и во собирањето на донации за нејзините потреби³⁸.

Веќе следната 1814 година во Одеса била формирана најпознатата и најсилната грчка политичка организација Филики Етерија. Основачи на организацијата биле Емануил Ксантос од Патмос, Атанасиос Цакалов од Јанина и Николаос Скуфас од Епир³⁹. Инаку, тројцата биле осиромашени трговци. Основна цел на Филики Етеријата била ослободување на Грците и формирања на грчка држава со главен град во Цариград⁴⁰. Треба да се напомене дека никој од заверениците немал представа за географските контури на татковината, ниту за тоа што спаѓа во неа⁴¹. Тоа воопшто не им пречело за целосна посветеност кон зацртаната цел. Нејзините членови биле многу дисциплинирани во поглед на завереничките правила. Инаку самите членови на Етеријата биле разделени на седум степени. Тие степени биле-1) побратими; 2) препорачани; 3) иереи; 4) пастири; 5) архипастири);

³³ Н. Тодоров, Филики етерија., с. 40.

³⁴ Исто, с. 40-41.

³⁵ Григорий Львович Арш, И. Каподистрија и греческое национально-освободителное движење 1809-1822, Москва 1976, с. 50.

³⁶ R. Clogg, The movement for greek..., p. 82-82.

³⁷ Th. Prousis, The Greks of Russia..., p. 272.

³⁸ Исто, p. 273.

³⁹ Исто, p. 274.

⁴⁰ Исто.

⁴¹ M. Gleni, Balkan, s. 41.

6) посветени и 7) началници на посветените⁴². Во својата преписка етеристите користеле посебна шифрирана азбука од 22 знаци составена од грчки букви и арапски бројки⁴³.

Филики Етеријата, нормално, многу брзо ја проширила својата мрежа во Русија и ги развила своите контакти со грчките заедници во Москва, Петесбург, Одеса, Херсон, Кишинев и др⁴⁴. Оваа организација развила активност со цел да организира мрежа преку која би подготвила востание. Етеријата се обидела да го привлече во своите редови и рускиот министер за надворешни работи, Каподистрија во своите редови. Имено, на два пати, во 1817 и во 1820 година на шефот на руската дипломатија, инаку Грк по потекло, му било понудено да застане на чело на ова заговорнички здружение⁴⁵. Каподистрија, како човек кој добро ја познавал меѓународната ситуација, ја одбил понудата. Тој јасно ставил да знаење дека Етеријата не можела да очекува поддршка ниту од него, а уште помалку од царската Влада. Овој, во тој момент, руски дипломат сметал дека културното и образовното издигнување, а не востание, биле побезбедниот начин за постигнување на социјална и национална промена. Прераното востание, според него, би имало големи и несогледливи последици по Грците⁴⁶. Тој бил на мислење дека наместо застанување на чело на оваа организација би било подобро, за грчките интереси, доколку го задржи местото шеф на руската дипломатија.

Центарот на Филики Етеријата во 1818 година од Одеса бил пренесен во Цариград, значи поблиску до Грција⁴⁷. Не треба да се запостави ниту фактот дека Цариград или Константинопол, како што го викале Грците, бил османлиска престолнина, а со тоа во градот биле присурни амбасадори на Големите сили. По пренесувањето на центарот во Етеријата во османлиската престолнина, главен координатор на активностите на заверениците бил Николаос Скуфас⁴⁸.

Некои членови на Етеријата се застапувале и за дејство против Османлиите во соработка и со другите балкански народи. Соработ-

⁴² Г. Л. Арш, Тайное общество Филики Етерия, 1965, с. 50-51.

⁴³ Исто, с. 56.

⁴⁴ Th. Prousis, The Greks of Russia..., p. 275.

⁴⁵ Исто, p. 276.

⁴⁶ Исто, p. 277.

⁴⁷ Г. Л. Арш, Тайное общество..., с. 66.

⁴⁸ Исто.

ката со другите балкански народи била посакувана во насока на остварување на аспирациите и замислите за создавање на грчка држава. Верската блискост бил факторот кој дополнително ја олеснувал можноста за соработка. Идејата на Георгиос Левендис за заедничко грчко – српско дејство против Османлиската држава во 1817 година, со помош на Караѓорѓе, не успеала заради убиството на српскиот востанички водач⁴⁹. За остварување на оваа идеја бил ангажиран и Георгиос Олимпиос. Интересно е што Караѓорѓе во текот на Првото српско востание не покажал некој поголем интерес за соработка со Грците. Напротив, тој немал некое високо мислење за нив. Позната била неговата аверзија кон белградскиот патријаршиски митрополит, Леонтиос⁵⁰, кого го сметал за близок до османлиските власти. Меѓутоа по поразот на востанието го променил мислењето. Тој ќе стане и нејзин член.

Филики Етеријата развила своја активност и во јужните делови на Македонија. За таа цел во Македонија бил испратен Јоанис Фармакис, кој воедно бил задолжен да ја распространи активноста на организацијата и во Тракија⁵¹. Организираното делување на Филики Етеријата во одредени области на приморскиот дел на Македонија траело од 1818 до 1821 година и тоа главно помеѓу грчкиот елемент. Сепак, Фармакис успеал да придобие некои повидни личности посебно од црковниот живот како серескиот митрополит Хрисантос, владиката од Ардамерија и др⁵². Еден од позначајните дејци на Етеријата во тоа време бил Емануел Папас, трговец и банкар од Серес.

Ликвидирањето на водачот на Првото српско востание не било пречка за Филики Етеријата да продолжи со своите активности во насока на придобивање на Србите, кои веќе, на некој начин стекнале автономија. Во октомври 1820 година, Александар Ипсиланти испратил писмо до Милош Обреновиќ во кое му дал предлози за заедничка работа против Османлиите. Некаде кон крајот на 1820 година, според

⁴⁹ А. Ј. Кумануди, Србија и Грчка у XIX веку, Београд 1907, с. 21-21.

⁵⁰ Dušan Luka., heterija i Karadjordje, Συνεργασία Ελλήνων και Σερβων κατά τους απελευθερωτικούς αγώνες 1804–1830, Θεσσαλονίκη, 1979, σ. 155.

⁵¹ Јоанис Фармакис бил по потекло од Блаце, западниот дел на приморска Македонија. Тој бил член Филики етерија од 2 август 1817 година. (Στεφανου Ι. Παπαδοπουλου, Η προετοιμασία της παλληγγεσιας στη Μακεδονια, Θεσσαλονίκη 1968, σ. 15).

⁵² R. Clogg, The movement for greek..., p. 188.

Кумануди, бил составен договор за сојуз помеѓу Србите и Грците, кој што бил потпишан од Ипсиланти, но не и од страна на Милош⁵³. Причина за тоа било апсењето на Аристидис Папас, кој го носел договорот кај Милош, од страна на Османлиите. Понудата на Етријата била логична доколку се имаат предвид нејзините аспирации. Филики Етеријата во текот на подготовките на востанието, поточно кејзини делови биле на мислење дека би било добро да се покрене општобалканско востание против Османлиската држава⁵⁴. Тоа што Србија била интересна за Етеријата најмногу се должи на веќе споменатиот факт дека Србите имале автономија, не треба да се запостави ниту угледот кои Србите го стекнале кај балканските народи со својата борба против Османлиската држава и успех во истата.

Конечно по подолги подготовки во април 1821 година избило востание на Пелопонез⁵⁵. На 25 март 1821 година владиката Германос свечено го благословил востанието во Патрас, а во Мани, Петробеј Мавромихалис објавил почеток на борба и целата област пламнала⁵⁶. На ова востание му претходела акцијата на Филики Етеријата, предводена од Ипсилантис во Влашка и Молдавија, но сепак тоа што се случувало на Пелопонез ќе има поголемо значење за историјата на Грците. Востанието, уште од самиот почеток, го карактеризирале жестоки судири помеѓу двете страни, проследени со големи масакри. За среќа на востаниците, на почетокот Портата повеќе била ангажирана во напорите да му стави крај на владеењето на Али паша Јанински⁵⁷. Од таа причина Османлиската држава не можела да употреби поголеми воени сили во справувањето со грчките востаници, но и кога тоа ќе се случи, османлиската војска, заради својата слабост тешко излегувала на крај со востаниците.

Грците во Османлиската држава, заради почетокот на востанието, биле изложени на жестоки репресалии од страна на муслиманите. Од насилството не бил поштеден ниту Патријархот. На Велигден – 22 април 1821 година Јаничарите, во текот на свечената служба го грабнале Григориос V и го обесиле пред вратата на Патријаршија-

⁵³ А. Ј. Кумануди, Србија и Грчка., с. 36-38.

⁵⁴ Στεφανος Ι Παλαδοπουλος, Το Σχεδιον Γενικον της Φιλικης Εταιρειας και οι ελαφες με τους Σερβους, Συνορασια..., σ. 51.

⁵⁵ Douglas Dakin, The unification of Greece, London 1972, p. 40.

⁵⁶ С. Грњчаров, Балканският., с. 149.

та⁵⁸. Постапките на Османлиите немале да доведат до смирување на востанието. Напротив тоа ќе добива се поголема жестина.

Востанието подготвувано од Филики Етеријата нема да ги заобиколи најјужните делови на Македонија. Во текот на 1821 година Емануел Папас со некои свои истомисленици кренал востание на Халкидик, но набргу востанието било задушено од страна на Лабудпаша, проследено со терор врз локалното население⁵⁹.

Многу брзо по почетокот на востанието, бунтовниците го контролирале скоро целиот Пелопонез, но биле спречени во нивните обиди за воспоставување на контрола на Централна Грција. Сепак, и покрај успехите грчките востаници биле длабоко поделени. Таа поделеност била базирана и на регионалното потекло, но и на позицијата на групите во грчкото општество. Покарактеристична била поделбата на т.н. воена и т.н. цивилна партија. Цивилната партија била предводена од страна на Александрос Маврокордатос⁶⁰, а воената од Теодорос Колокотронис. Обид за помирување на овие две групации била направен уште во декември 1821 година на првото востаничко собрание во Епидаурис. На ова собрание во јануари 1822 година бил донесен привремен Устав, кој бил направен по моделот на Францускиот од 1795 година⁶¹. Донесувањето на овој Устав, всушност значело победа на цивилната партија. Меѓутоа нејзините противници нема да се помират со тоа и во периодот што следи Грција, покрај тоа што ќе биде арена на грчко-османлиски судири, таа ќе биде и терен на внатрегрчки судири, кои ќе кулминираат во граѓанска војна што нема да биде во полза на развојот и успехот на востанието.

За разлика од српското востание од 1804 година кое не испровоцирало некој поголем одек во Европа, востанието во Грција

⁵⁷ Овој феудалец од јужна Албанија, пред почетокот на Грчкото востание, имал контакти со некои членови на Филики Етеријата. Али паша дури искажал подготвеност да соработува со Грците. Сепак до тоа нема да дојде. Али паша не бил човек на кога можело да му се верува. (Види повеќе во: Dennis N. Skiotis, *The Greek revolution: AliPasha's last gamble-Hellenism and the first greek war of liberation (1821-1830)*, Continuity and change, Thessaloniki, 1976, p. 97-109)

⁵⁸ С. Грѓнчаров, *Балканският...*, с. 149

⁵⁹ John C. Vasdravelis, *The greek struggle for independence. The Macedonians in the revolution of 1821*, Thessaloniki 1975, p.

⁶⁰ единствен фанариот кој успеал на грчката политичка сцена

⁶¹ С. Грѓнчаров, *Балканският...*, с. 153

предизвикало вознемиреност и возбуденост во интелектуалните кругови во Европа, каде се развива филеленското движење. Стотици филелени во желба да им помогнат на востаниците се упатиле кон бреговите на Пелопонез. Најголем број од оние што дошле да се борат во Грција биле Германци, а потоа Французи и Англичани⁶². Тие пристигнале во Грција со желба да им помогнат на Грците во нивната борба за независност, но набрзо ќе се разочараат од однесувањето на современите Грци и нивните бескрајни меѓусебни расправи. Многумина од филелените биле изненадени од недостатокот на префинетост кај Грците и отсуство на физичка сличност со Хелените од класичната представа за нив⁶³. Сепак тоа не го сменило сочувството на европските либерални кругови кон Грците⁶⁴. Во крајна линија Грците биле најнапредниот народ на Балканот во тој временски период и на планот на културата, образованието и на планот на трговијата. Покрај подршката од Европа, Грците добиле подршка од младата држава САД. Во нивна полза се заложиле тогашниот американски претседател Џон Адамс, Томас Џеферсон и др. Сепак во Филеленството имало и нешто друго. На пример некои членови на Лондонскиот одбор за Грција, формиран во март 1823 година, биле успешни трговци кои стекнале доста големо богатство тргувајќи со колониите. Според нивната процена, новата грчка држава била предодредена да стане највлијателна поморска сила во Медитеранот и затоа сметале дека подршката на Грците била паметно деловно вложување⁶⁵. Значи нема филантропија туку само прагма. Сепак, поголемиот дел од ова здружение искрено сакало да и помогне на Грците. Таков бил Џереми Бентам. Тој им давал правни совети на грчките востанички власти за насоките по кои можеле да се организира државата.

Балканските народи се солидаризирале со своите грчки едноверници. Поголем број на доброволци од балканските земји се бореле во редовите на востаничките сили. По задушнувањето на Негушкото

⁶² Марија Тодорва, Замислувајќи го Балканот, Скопје, 2001, с. 103.

⁶³ M. Gleni, Balkan, s. 47.

⁶⁴ John Shea, Macedonia and Greece, The struggle to define a new balkan nation, Jefferson 1997, p. 93.

⁶⁵ M. Gleni, Balkan, s. 51(Марија Тодорова дава една доста интересна дефиниција за тоа што е Филелинизам-"Меѓународно протестно движење, во коешто романтичната настроеност и чистиот хероизам постоеле заедно со национализмот, религијата, радикализмот и трговската алчност"; М. Тодорова, Замислувајќи го..., с. 102).

востание во 1822 година, кое несомнено било под големо влијание на тоа што се случувало на југ, поголем број на македонски Словени, Власи, Грци, меѓу кои бил и востаничкиот водач Караташо, заминале за Грција. Тука тие зеле учество во востанието. Тие се бореле за слобода на грчкиот народ со мисла дека со тоа се отвара пат за ослободување на Македонија⁶⁶. Всушност противникот и верата ги обединувала поробените народи на Балканот. Македонските учесници во грчката борба за независност се истакнувале со својата активност и неретко добивале високи воени позиции. Така Марко Бочвар учествувал како воен командант на поголема група борци⁶⁷. Тој загинал во една битка во 1823 година кога била победена војската на скадарскиот Мустафа-паша кај Карпеник. Истакнат учесник во борбите во Грција бил и Атанас од Пијанец. Тој во востанието се вклучил од самиот почеток, а се здобил и со висок воен чин⁶⁸. Како доброволци се споменуваат и Никола Атанас од Воден, Ставро Јоану од Охрид, Сотир Дамјанович од Битола, Кочо Битолчанецот, Спиро Паскал⁶⁹. Воденчанецот Ангел Гацо по неуспехот на Негушкото востание се приклучил кон грчките борци, а неговиот син Мицо подоцна стигнал до чинот генерал.

Иако во времето на востанието прашањето на границите отворено не се поставувало, сепак некои грчки интелектуалци и политичари се произнесле и во таа насока. П. Кодрикас во 1822 година го изадал своето дело „Политички белешки во однос на грчката кауза“ во кое ја развил идејата за создавање на грчко Кнежевство кое би било вазално во однос на Портата, а би ги опфаќало континентална Грција и островите⁷⁰. Од годините на востанието се и барањата на А. Псалидас, Грција да ги добие Епир и Тесалија кои би послужиле како излезни

⁶⁶ Михајло Миноски, Влијанието на политичките промени на Балканот врз формирањето на македонската нација до разловечкото востание(1876 година), Македонија, Прашања од историја и култура, Скопје 1999, с. 196.

⁶⁷ Д. Зоргафски, Ѓ. Абаџиев, А. Митрев, М. Керамитчиев, Егејска Македонија во нашата историја, Скопје 1951, с. 88. За потеклото на Бочвар постојат и подруги мислења, односно дека тој по потекло бил Грк или Албанец. (Види во: Христо Андонов-Полјански, Одбрани дела, т.2, Скопје, 1981, с. 290).

⁶⁸ За него позитивно се изјаснил и грчкиот воен министер Адам Дука.(Николай Тодорв, Воин Трајков, Българи учесници в борбите за ослободение на Гърция, София 1971, с. 32)

⁶⁹ Исто, с. 35-42.

пунктови кон Македонија и Албанија⁷¹. Според А. Маврокордатос Грција требала да ги добие земјите до Олимп и Ида без Македонија и Епир или т.н. вистинска Грција. Сосема подруго мислење имал Каподистрија. Тој сметал дека „грчкиот народ се состои од луѓето кои по паѓањето на Цариград не престанале да ја исповедаат источноправославната религија и да го говорат јазикот на своите прадедовци, кои останале под духовна и световна власт на својата црква без разлика во кој дел од Турција тие се наоѓаат. Тие граници биле исцртани пред 1821 година...“⁷².

Грците по првичните апели преминале на организирање и канализирање на надворешнополитичката пропаганда со внимание кон периодичниот печат. Така, во март 1824 година во Мисолонги почнал да излегува „Telegrafo Greco“ на италијански јазик, а од март 1827 до март 1829 година излегувал „L'Albeille Grecque“. Во Нафплион излегувал „Courtier d'Orient“, а во Егина „Courtier de la Grece“⁷³.

Неуспехот на Османлиите брзо да го задушат востанието и нивното барање до, формално нивниот вазал, владетелот на Египет, Мехмед Али за помош, што ќе пристигне, но со големи репресалии неминувано водела кон излегување на судирот од локални рамки. Кон ова треба да се додадат и интересите на Големите сили, што довело до вмешување на Англија, Русија и Франција во грчко – османлискиот судир. Меѓутоа, почетокот на востанието не невестувал таков развој на настаните. Многу брзо после почетокот на востанието, амбасадорите на Англија, Франција, Австрија и Прусија во Цариград се обратиле кон Грците да не се бунтуваат против својот законски владетел⁷⁴. Русија, пак, јавно не ги подржувала востаниците, но всушност била на нивна страна. Веќе во 1823 година дошло до промена на ставот на официјален Лондон во поглед на грчкото прашање. Тогаш на чело на владата во Лондон дошол Кенинг, кој сметал дека Русија би ја

⁷⁰ Истиот во 1824 година барал целосна независност за Грција и христијански владетел во Цариград. (Веселин Трајков, Идеологическите течения и програми в национално-освободителните движења на Балканите до 1878, Софи 1978, с. 124).

⁷¹ Н. Данова, националният въпрос..., с. 53.

⁷² В. Трајков, Идеологическите.., с. 125.

⁷³ Иван Ичев, Родината ми права или не - външнополитическа пропаганда на балканските страни (1821-1923), София 1996, с.58

⁷⁴ В. Н. Виноградов, Герцог Веллингтон в Петербурге, Балканские народ? и европейские правительства в XVIII-начале XX века, Москва, 1982, с. 120.

проголтала со еден залак, а следниот би била Османлиската држава⁷⁵. Зад промената на англискиот став се криел стравот на Лондон од можна руска интервенција што би ги загрозила англиските интереси, поточно патот за Индија. Како и да е Лондон и Петербург морале да започнат меѓусебна комуникација околу Грција. Во тој правец во март 1826 година во руската престолнина пристигнал Војводата од Велингтон, кој во разговорите со своите руски домаќини во 1 април истата година ќе го договори Протоколот од Петербург со кој на Портата и се понудило медијаторство, а на Грците некој вид на автономија⁷⁶. Настрана не останала ниту Франција. Така трите Големи европски и христијански сили на 24 јуни (6 јули) 1827 година, во Лондон, склучиле Конвенција според која Грција требала да биде под сизеренство на султанот кој би добивал годишен данок, а власта би била избрана од страна на Грците, но османлискиот владетел би имал определено учество. Според членот 3 од истата Конвенција границите на грчката територија дополнително ќе бидат определени⁷⁷. Нивните обиди за смирување на состојбите не вродиле со плод и како резултат на тоа во октомври 1827 година здружената англо-руско-француска ескадра тешко ја поразува османо-египетската флота со што бил отворен патот кон грчката слобода. Треба да се напомене здружената флота на трите Големи европски сили била командувана од страна на англиски адмирал, кој без претходна објава на војна едноставно ја збришал османо-египетска флота⁷⁸. Тогашниот англиски премиер, Велингтон изразил големо негодување од акцијата, но работата веќе била завршена⁷⁹. Набрзо избувнала и Руско-османлиската војна чие што примирје Грците се обиделе да го искористат за остварување на своите национални аспирации.

Во 1828 година на Конференцијата на островот Порос, Каподистрија предложил два проекти пред претставниците на големите сили⁸⁰. Според првиот северната граница на Грција требала да минува по линијата Волос - Сајдес, а според вториот проект линијата требала

⁷⁵ J. A. R. Marriot, A history of Europe 1815-1939, London, 1956, p. 61.

⁷⁶ Исто, p. 62.

⁷⁷ Международни актове и договори (1648-1918), док. 70, Софија 1958, с. 117-118.

⁷⁸ J. L. talmon, Romanticism and revolt, Europe 1815-1848, London, 1967, p. 114.

⁷⁹ Исто.

⁸⁰ Н. Данова, Националният въпрос..., с. 53.

да минува од Солунскиот залив, северно од Олимп и Мецово до Јонското море. Непосредно пред потпишувањето на Одринскиот мир, Каподистрија испратил предлог до рускиот цар Александар I за поделба на Османлиското царство⁸¹. Предлогот предвидувал формирање на Конфедерација од пет здружени држави која би ја заменила Османлиската држава, а главен град би бил Цариград. Конфедерацијата би се состоела од: 1) Кралство Грција, 2) Кралство Епир со Албанија, 3) Кралство Македонија кое би се состоело од Македонија, Тракија, островите на Пропонтида и егејските острови Имброс, Самотраки и Тасос, 4) Српско-бугарското кралство и 5) Влашка и Молдавија. Неговиот предлог не бил прифатен од руска страна⁸². Паралелно со ова течела активност на одредени не многу влијателни грчки кругови од Македонија за припојување на истата кон Грција. На четвртото национално Собрание во Аргос, една мала делегација на бегалци од Македонија во состав: Г. Христидис, А. Скандалидис, Д. Стагеиридис и П. Наум, поднела Меморандум до Каподистрија во кој се опишувала

⁸¹ Vladimir Dedijer, *Interesne sfere*, Beograd 1980, s. 70, Георги П. Генов, *источниот въпрос*, София 1924, с. 314; според Блаже Ристовски предлогот бил формулиран на 19/31 март 1828 година, а бил разгледан од страна на Русија на 4/16 септември 1829. (Блаже Ристовски, *Македонскиот етнокултурен и национално-политички развиток до почетокот на XX векво Балканскиот културноисториски контекст*, Македонија..., Скопје 1999, с. 16).

⁸² Околу прашањето за тоа како ја замислувал Каподистрија оваа Конфедерација има неколку мислења. Генов сметал дека Каподистрија под Грчки земји ги подразбирал Кралствата Грција, Македонија и Епир со што Конфедерацијата би била доминантно грчка. (Генов, *исто*); Всушност Генов се повикува на тврдењето на Гувара (С. Djuvara, *Cent projets de partage de la Turquie*, Paris, 1914, p. 382); Ова мислење го дели и Грнчаров со констатацијата дека тешко може да се оспори заклучокот на Гувара (С. Грнчаров, *Балканскиот...*, с. 165) Ристовски, пак е на мнение дека Каподистрија под грчки земји не ги подразбирал ниту Македонија, ниту пак Епир. (Б. Ристовски, *исто*, с. 18); Достјан смета дека Каподистрија, го составил проектот според областите кои историски се совпаѓале, но и се прилагодил на општествено политичките сосотјби кои тогаша владееле во Османлиската држава. Така, северната граница на Кралството Грција ја поставил според барањата на востанатите Грци, Кралството Епир како да го воскреснува неодамна уништените Јанински пашалак, а Кралството Македонија во својот континентале дел одговарал на составот на Румелискиот ејалет, без Тесалија. Достјан за Србија, Грција и Дакија го изразува мислењето дека тие биле направени по принципот на етничкото сродство на населението, а Македонија и Епир вклучувале територии со мешано население. (И. С. Достјан, *Россия и...* с. 297-298); самиот Каподистрија, на прашањето на Големите сили околу границите на новата држава, ја предложил линијата Мецово-Олимп, бидејќи во средниот век и во новото време Тесалија била задржана како грчка област, додека Македонија била освоена од Словените и други племиња. (Ιωάννη Σ. Κολιποπούλου, *Ιστορία της Ελλάδος από το 1800*, Θεσσαλονίκη, 2000, с. 84).

борбата во Македонија и се искажувала нивната увереност дека Македонија е неразделен дел од слободна Грција и затоа ја молат владата да бара од Големите сили Македонија да биде вклучена во границите на грчката држава⁸³. Ваквите барања биле нереални, а и не соодејствувале со вистинската состојба на теренот, но биле индикатор дека во иднина и османлиската област Македонија ќе биде интересна за грчките аспираци. Впрочем, Македонија била сметана како грчка земја

Конечно со Лондонскиот протокол од 3 февруари 1830 година, Грција била прогласена за независна држава⁸⁴. Со членот 2 од договорот Грција се прогласува за Кралство, а Кралот не може да биде избран од кралските дворови на Англија, Русија и Франција. Изборот на суверенот дополнително ќе биде направен. Каподистрија, иако не бил задоволен со резултатите од договорот, сепак се согласил со решението на Големите сили. Тој не бил задоволен со територијалниот опфат на Грција, иако границите сеуште не биле дефинирани, како и од отстранувањето во решавањето на нивната судбина. Неговите обиди да го добие Крит не успеале⁸⁵. Големите очекувања на Грците не се оствариле, но тие ги прифатиле решенијата на Големите сили бидејќи со тоа добиле независна држава, прва од сите балкански народи, иако во тоа време таа е повеќе медитеранска.

(Рецензент: доц. д-р Ванчо Ѓорѓиев)

⁸³ John C. Vasdravelis, The greek struggle for independendce..., p. 197; Spyros D. Loukatos, John Kapodistrias et la Macedoine, Balkan Studies V. 16/1, Thessaloniki 1975, p.89-91.

⁸⁴ член 1 од договорот, *Международни актове...*, док. 71, 118.

⁸⁵ Владимир Виноградов, *Великобритания и Балканы од Виенского конгреса до Крымской войны*, Москва 1985, с. 142.

Dalibor JOVANOVSKI

GREECE-ROAD TO THE INDEPENDENCE

ABSTRACT

Greece was the first Christian independent state in the region after the Ottoman conquest of the Balkan. However, some Greek regions, Pelopones and Aegean islands for example, had high level of self-governing. Such kind of autonomy would have influence in the future. Constantinople Patriarchate, also played, a significant role, not only in preserving, but in spreading of Greek conscious too. Greek revival workers were influenced by the idea of French revolution. The works of Rigas Velestinlis, founder of the modern greek nationalism, were a good example of such influence. The most important event for Greek freedom was foundation of the secret organization Philiki Eteria in Odessa. This organization very soon established a considerable number of conspirative committees in Greece. Greek uprising was rised in 1821, but the independence came after involvement of three European powers-Russia, England and France in the greko-ottoman conflict.